

Eskubideen eskaintza

Gaur erabakiko da “Euskara” euskal tipografien etorkizun digitala

---

Consonni eta Artelekuk, Bilboko Moyua de

Brancas aretoarekin elkarlanean, 2001eko

---

martxoaren 9an “Euskara” euskal tipografien

---

eskubideen eta jatorrizko 15 programa

---

informatikoen enkantea antolatu zuten.

Gertakaria Hinrich Sachsek asmatu zuen.

Hegaldi laburra European barrena. Hegazkinetik jaitsi gara. Nire begiek taxien bidean doan catering bateko ibilgailua ikusi dute pasaran. Ibilgailuaren alboan ageri den logoa ...bitxia da?... ezaguna? Bitxiki ezaguna. Orduan oroitu naiz. Zazpi urte nituela, arrain azokan izan nintzen amarekin; saltokien goialdean tankera horretako letrez idatzita zeuden sal-tzaileen izenak. Taxi batek eraman gintuen hirian barrena, ibaiaren inguruan, hasi bailaratik eta muinoen magaletan gora, hazitako hirian barrena. Industria hiria izandako baten egoitza etxeak.

Hirigunea bitan bana liteke. Moda, erosketak eta diru transferentziak elkarren lagun ageri dira beren zeregin figuratiboa era xumean betetzen duten XX. mendeko eraikinez osaturiko barruti batean. Parte zaharrak, bere kale eta plazen oinezko-eskalak, osatzen du bigarren merkataritza gunea: pintoreskoa, tradizionala, tipikoa. Harrizko mailak dituen plazaren alde batean txartel gorri bizia dago: letra zuriak hondo gorrian. Tipo zuri garbia eta altzairu herdoilgaitzezko osagaia lengoia harrigarri batean mintzatzen

zaizkio begiari: harrizko hondoaren aldean, erabat modernoak dirudite.

Zer ari gara ikusten? Hondo, gainaldea, hiria. Historia. Hitzak, begiari mintzatzeko idatziak. Frederic Bruly Bouabrék, afrikar ameslari eta *bete* izeneko bere ama-hizkuntzarako alfabeto bat asmatu zuenak, dio berak ez zuela inola ere *bete* hizkuntza sortu. Bere asmo bakarra zen hizkuntza hura paperean ager zedin, gizon zuriak bere hizkuntza ikusgai egiteko erabiltzen duen moduan adierazi ahal izan zedin: “Horrela egiten dute zuriak beren hizkuntza hilezkor.”

Dena den, orainean, konputagailuen pantailak eta telebistak nagusi diren aroan, testuek gero eta gero garrantzi gutxiago dute. Dena da ahozkoa; denak dirudi irudiaren eta ahozkotasanaren kultura bati dei egiten diola. Interpretazio psikoanalitikoak erakusten du jendaurreko mintzaldian, txisteetan eta hizkuntzaren eguneroko lapsusetan: mintzaldia eta idazketa dira ikusten denari eta ez denari, esanari eta esangabeari, omisioko eta lerro arteko espazioko esanahi transmisioari dagozkion sistemarik zaharrenak. Hitz idatziak sinboloak dira, esanahi ulergarria izateaz gainera beren irudiak erabiltzen dituztenak desirak, botere nahiak, gogo aldarteak eta iritziak aditzera emateko.

Leong eta Bell arkitektoek, adibidez, esaten dute hiriaren tankera ez dutela jadanik geometriaren lege sistematizatzaileek egituratzen. Demografia banaketaren, marketingaren eta kontsumitzailearen ohituren indar aldakorrek egituratzen dute gaur egun hiriko espazioa. Jadanik ez da egituratzen eraikinen eta kaleen plangintzatik abiatuta, baizik eta horiek planifikatu ezinetik abiatuta. Hiri garaikidearen nahigabeko arketipoa, dena dela, espazio hutsa da (espekulazioa, eraikin hutsak, orube hutsak), eta ikusgarritasun eta biziezintasun molde ustekabeak sorrarazten ditu horrek. Eraikinak, eraikuntza obrak eta kaleak lurralde mental bihurtu dira.

Hiriaren eta hizkuntzaren arteko beste antzekotasun bat da ez bata ez bestea ez direla geure jabetzakoak. Geuk antolatzen ditugu, baina are gehiago antolatzen dira beren kabuz. Hizkuntza egina dago. Esanahia ez du gizabanakoak arautzen; adostasuna iritsi beharra dago: Zer da askea? Zer da moderna? Zer da energia? Zer da gizartea?

1988ko neguan diseinatzaile bat hirira etorri zen ingurua ikuskatzera. Nazioarteko lehia-keta bat iragarri zuten metro garraio publiko sistema baterako. Plangintza batzordeak, etorkizunera begirako ikuspegia baitzuen, diseinu guztia egile berarena izan zedin nahi zuten, eta ez geltoki bakoitza arkitekto batena. Horrek esan nahi zuen lehiatzaile bakoitzak hiriaren osotasunaren balioa handitzeko aukera bere gain hartzeko aukera izango zuela. Kontzeptu horri jarraituz, diseinuak bidaiari-ibilbideen sistema tipografikoa hartu behar zuten bere baitan. Metroa lur gainetik ere ikusgarria izango zen horrela. Metroaren erabiltzaileak beren egoitza auzoetatik lanera garraiatuko zituen sistema horrek, lastima industria astunaren alorrean lana iraganeko kontua izatea. Plangintza egileek teknologia berriak eta zerbitzu enpresak finkatuko zirela aurreikusi zuten. Hiriaren eraldaketa, “Metropoli 30” eskualde planean formulatu zen moduan, ezin ulertu eta gauzatu zen lan moldeak aldatu gabe. Eta lan moldeen aldaketak bizitzeko moldeen aldaketa esan nahi du.

Otl Aicher diseinatzailea etorri zen Bilbora Norman Foster lan taldearekin metro lehiaketan beren partehartzea antolatzera. Ibaiko ura herdoil-gorri koloreko iristen zen artean hiriaren erdiguneraino, irudi arrunta zen, industria astunaren garaitik zetorrena. Ibilbide sistamarako udal identitate korporatibo baten bila, laranja-gorri kolorea, minioa, aukeratu zuten, hiriak historian ontzigin-tzarekin eta herdoilarekin izandako loturari aipamena eginez. Foster eta Aicherrek irabazi zuten lehiaketa.

1960ko hamarralditik aurrera —Ulmeko Diseinu Akademiako irakasle gisa betetzen duen lanean, 1972ko Olinpiar Jokoen irudi orokorraren diseinuan, bere testu polemikoetan—, Otl Aicherrek estetikaren eta gizartearen testuinguruak batzearen alde egin izan du. Nahiz eta Aicherrek etengabe nabarmendu ohi duen oinarritzko funtzioetara bideraturiko jarreraren izaera “neutral”, “estilistik gabea”, errealitatean (hau da, mundu historikoetan), jarrera horrek forma hartu eta horrela iritzi bat adierazten du, iritzi klasikoki modernoa. Aicherrentzat, dena den, arreta merezi duen gai nagusia ez da forma bera, baizik eta behaketa kritikoa eta proposamena. Agian, bezeroekin izandako eztabaidak, testuinguru funtzionalekin izandako aurrez aurreko harremanak eta gogoeta egiteko grina hezigabeak babestu zuten besteri behar lukeena baino lehenago interesa galarazten dien horretatik: betiko gai beraren gaineko aldaera formalak sortzetik, bere marka bihurtzetik.

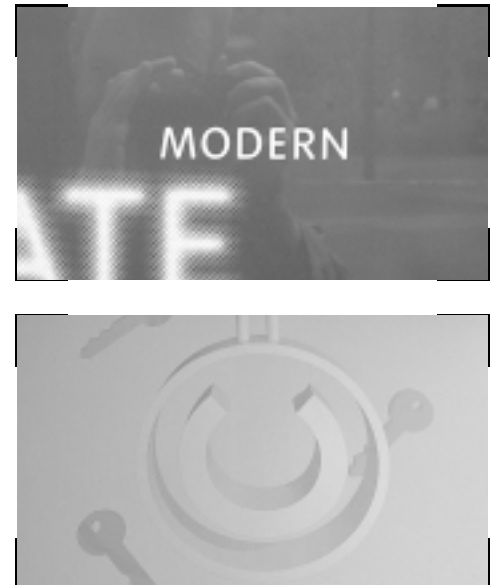
Arrain saltzaileen saltokiak eta jatetxeak, edarien eta hainbat gazta motaren etiketak,

hiriaren izenak idatzita dituzten seinaleak... Guztietan ageri da Euskal Herrian oso eza-guna den letra tipo bat, “Euskara”, “Vasca” izenez ere ezaguna. Ez da halabeharra, baizik eta lurraldeko mitoen nekazari izaera pre-modernoari kontzienteki egindako erreferentzia. European, baita beste leku batzuetan ere, nekazari bizimodutik informazioaren gizarte teknologikorako aldaketa gizakiei familia segurtasuna lapurtzen dioten boladetan gertatzen da. Baina bolada hori amaitu eta begi-bistan zerbait berri eta errentagarria agertzen denean, gogo aldarteak hobera egiten du, eta horrelako aldietan lantzen dira, hain zuzen, tradizioaren sinbolo nostalgikoak.

Thierry Arsaut, konputagailuetan aditu eta programatzailea, “pays basque”ra itzuli da, bere familiaren sorterrira. Jakin-min eta joera pertsonalak bultzatuta, Euskal Pirinioen bailarak ikertzeari ekin dio, mugaren alde batean zein bestean, arestian berriro ere boladan jarri diren 1920ko hamarraldiko letra tipo zaharren zirriborroak egiten eta haien katalogoa prestatzen. Baionako Colas abadearen argitalpen historiko bat hartu du gida moduan.

Erabilera digitalerako zenbait “Euskara”ren transkribapena egin du hain zuzen ere diseinu grafikoarekin loturiko merkataritza guztia inprimaketa teknika analogikoak alde batera utzi eta datu digitalen transmisiora jotzen ari den garaian. Horrela, eskualde honetan soilik erabiltzen ziren letra tipo tradizionalaren familiarentzat, ahanzturaren kontrako babesgarri gertatu da digitalizazio prozesua. Azken urteotan, forma digitalak erabili ahal izateak gizakiaren historiako informazio eraldaketa kultural nagusietako bat bideratu du: Neville Brodyk sorturiko tipoetatik ingurumen aldizkariaren eta *techno flyer* delakoen estetika arrunt desberdiner, negozio grafikoa ez da jadanik karaktereak paper gainean jartzera mugatzen; tresna berri baten erabilera eskatzen du, konputagailu programaren erabilera. Letra tipo berriak agertu dira —ertz difuminatuko “blur” tipoa, adibidez—, marrazketa mahaian sekula ezin sortu izango zatekeen estetika erabat digitala erakusten dutenak. Forma ez dago jadanik galeradari loturik; gainalde digitalean etengabe aldatu, manipulatu eta galdu egin daiteke.

Nire ustez tipoak arretaz aztertzeke moduan gaude orain. Euskarak arreta berezia merezi du. Testu honen hasieran aipatu den “Catering” hitzak tipo horren hiru ezaugarri ageri ditu: A, I eta R. Garbi antzematen zaio bere jatorri estilistikoa, European XIII. mendea ondo aurrera arte erabilitako erromatar maiuskularena; estilo hori euskal lurraldeetan gorde eta garatu ere egin zuten. Atezan-goetan landuta edo harrian zizelatuta, halako indarrez nabarmentzen dira tipo honen ezaugarri bereziak (bere oinarritzko indarra, asimetria eta serifetatik ateratzen diren osagai apaingarriak, adibidez, A letrari buru ematen dion lerro horizontala eta haren zehar-lerroaren beheranzko triangelutasuna) ezen letra benetako euskal tradizio eta gauzen sinbolo bihurtu baitzen.

Beste letra tipo batzuek ere badute hainbat asoziazio gogora ekartzeko ahalmena: horren adibide da, besteak beste, tipo gotikoa (adibidez *Frankfurter Allgemeine Zeitung* alemaniar egunkarian), zeinaren aplikazio zabalak murriztuak baitira gaur egun, instrumentalizazio politikoa delako bide. Eta hainbat letra tipo daude lurralde jakin batekin era horretako loturak dituztenak, adibidez irlandar liburuen iluminazioaren ezaugarri den eta irlandar pubetako karteletan erabiltzen dena, edo tipo ez-latindarren itxura dutenak —adibidez, indiarrak—. Lurralde jakin bateko tradizioak, folklore gisa ere ezagutzen dena, merkatura daitezkeela iragartzen dute horiek guztiak.

“Folklorizazioa” Europan orain dela 200 urte baino gehiago abiatu zenetik, munduko bazter urrunenak ere iritsi ditu, eta modernizazio modu nabarmentzat har daiteke hori. Jantzera tradizionalak, oro har landako bizimoduaren adierazgarri zinezkotzat hartuak, 1830 inguruan nabarmentzen hasi ziren sentimen nazionalisten emaitza dira izatez, auto-behaketaren lehen ondorioa, identitatearen konstruktioak. Bavariako Neuschwanstein, Suitzako Heidi, Eskoziako Highlandeko Jokoak izan ziren turismoaren negozio berriaren lurralde jakin baten korporazio identitate gisa ospetsu egin ziren lehenak. Folklore eta munduko merkatua lehengusu modernoak dira; txanpon beraren aurkia eta ifrentzia. Eskualde eta nazio ezaugarrien adierazpenak indartu egiten du gizarte identitatea, jatorriaren berrespen erromantikoen bidez. Aldi berean, adierazpen horiek kapitalizagarritasun gero eta nabarmenagoaren erakusgarri ere badira; identitatea sareko produktu bihurtzen ari da. Jende multzo bat eta jende haiek bizi diren eskualdea marka bihurtzen ari dira. Letra tipoak salerosketarako marka bihurtzen ari dira.

Hiria, letra tipoa eta identitatea bere baitan hartzen dituen modernizazioaren konplexu dinamiko horren adibiderik ezagunena 1920ko hamarraldian Eric Gill ingeles letra tipoen diseinatzaileak Londresko metro gero eta handiagorako diseinaturiko letra tipoa dugu: gaur egun imajinaezina da Londresko hiria letra tipo hori gabe, ezin uler daiteke britainiar letra tipoen historia osoa tipo hori gabe. Gill Sans delakoa klasiko moderno bihurtu da.

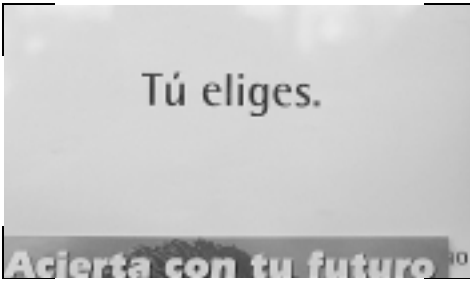
Bilbon, 1988an, Otl Aicherrek bazekien zeri egin beharko zion aurre: han, bere letra tipo berriak bere balioa erakutsi beharko zuen jendaurrean eta eskala handian lehen aldiz. “Rotis” letra tipoa zuen asmatua eta metrorako proposatu zuen orduan, izen bereko Allgäu herrian. Antiqua tipoen abantailak —begiarentzat atsegingarria, irakurterraza— eraikuntza geometrikoaren agindu zorrotzen mende gelditu gabe tipo garaikide bati aplikatzeko saiakera izan zen hura. Ahalegin horren emaitza ikuskizun aski ezaguna da gaur egun: asimetria agerikoak, lerro eta zehar-lerro puztu eta zorrotzak eta Rotisetik eratorritako zenbait molde hibrido, serifik gabeko letra tipo baten eta serifdun baten arteko hermafroditak.

Eta aro digitalaren aurretik sortua izan arren, bere burua Europako tipoen kulturaren sartzea lortu zuen letra tipo honek, oso era espezifikoa: modernitate adierazgarri, erabakigarri eta garbi batez hornitua izan zen, teknologiarren munduaren arrazionaltasuna onartu eta bere egin zuen modernitate batez hornitua, astun edo zabar den ezerk zamatuta egon gabe. Izan ere, Rotis tipoa audioteknologia, bioteknologia eta konputagailuetarako softwareak egiten dituzten konpainien, energia hornitzaileen eta mundu osoan diharduen Norman Fosterren arkitektura firmaren iragarkietan erabiltzen da, alde batetik, eta orobat erabiltzen da, bestalde, bidaien alor gero eta zabaldagoan. Bidaia gidaliburu eta izenburuek, bidaietarako osagarriek, hegazkintzako aldizkariak eta metro sistema berriak erakusten dituzte 1990eko hamarraldiko benetako desirak. Aro posmodernoko “denak balio du” lematik oraingo positibotasun lasaigarri-egindako aldaketa: teknologia eta mugikortasuna dira giltzarriak.

Metroaren lehiaketako epaimahaiak desira eta itxaropen horien aurrean amore eman eta haiei jarraitu ote zien 1989an? Geltokiak —zementu grisezkoak sistematikoki, baina bestalde altzairuz eta beiraz egindako diseinu askotarikoez osatuak— hiriaren modernizazio prozesuaren sintoma dira, ala modernizazio hori eragiten duen motorra? Erabaki kontzientea izan al zen asmakizun sortu berria euskal lurraldea markatzeko bitarteko gisa erabiltzea? Vasca Rotisen aurka? Vasca eta Rotis, biak batera, nazioartean nabarmendu nahi duen gizarte batean, bereiztea, lotura globala, lehiakortasun ahalmen erabatekoa bilatzen dituen gizarte baten bikoiztasuna adierazteko? “Metropoli 30” eskualdeko marketing plangintza —aireportu berria, parke teknologikoa, metroa eta Guggenheim museoa bere baitan hartzen dituen— Bilboko pastaren, euskal txapelaren, atunaren eta sukaldaritzarik onenaren bide beretik ote doa?

Afaritan Euskara tipoen enkanterako prestakuntzaz mintzo naiz. Nire euskal kideak ukatu egiten du euskal letra tipo “bat” dagoela; asko daude, eta gainera, bost axola zenbat diren, izate pribatu batek ezin jar ditzake salgai! Letra tipo ezaguna folklore gaizki ulertutzat, benetako euskal kulturaren deskafinatze prozesutzat hartzen da. Pentsak ere halaxe iragartzen du: “Kultura eta folklorea nahasirik,” “Arreta jarri beharko litzateke etorkizuneko ofizializazioari begira,” “Esan jendeari ez dagoela euskal hizkuntza klitxerik gabe zabaltzeko gai den letra tiporik.” Arrazoibide horretan nabari den arren aurreikuspen zuhurrerako joera bat, ez du, itxuraz, kodifikazio identitarioaren jardura konplexua bere osotasunean kontuan hartzen. Izan ere, azken batean, folklorea kulturaren adierazpen zilegia da, klitxeek beren lekua izango dute formoldeetan, eta kontsumorako ondasunen eta haien transmisioaren mundua ere tesuinguru horren parte dira. Eta han zegoen nire mahaikidearen argudioan sumatutako oinarriko konbikzioaren artegatasun mingarriaren arrazoia: guk, publiko orokorrak,

ATEZANGOETAN LANDUTA EDO
harrian ZIZELATUTA, HALAKO
 INDARREZ NABARMENTZEN DIRA TIPO
 HONEN **ezaugarri bereziak**
 (BERE OINARRIZKO INDARRA,
 ASIMETRIA ETA SERIFETATIK
 ATERATZEN DIREN OSAGAI
 APAINGARRIAK, ADIBIDEZ, A LETRARI
 BURU EMATEN DION LERRO
 HORIZONTALA ETA HAREN
 ZEHAR-LERROAREN BEHERANZKO
 TRIANGELUTASUNA) EZEN LETRA
 BENETAKO EUSKAL TRADIZIO ETA
 GAUZEN **sinbolo** BIHURTU BAITZEN.

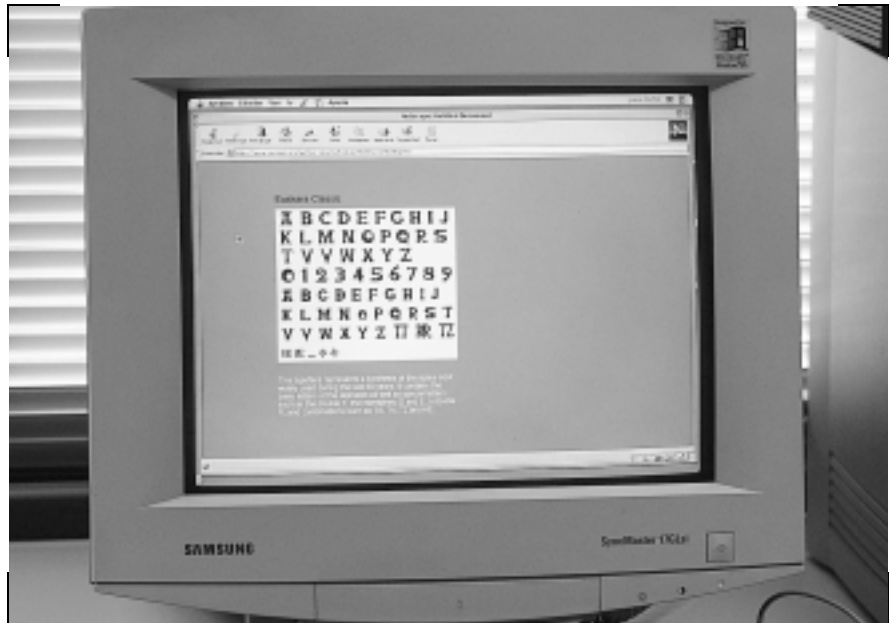
ondorengotzan jaso dugun eta orain jabetzan dugun hori ezin dela salerosi eta erabili, horixe baitzen oinarritzko konbikzioa.

Dena dela, gure galderaren funtza beste bide batetik doa: jabetgo kulturala —hau da, jabetgo ez soilik materiala eta ikusgarria, edo bere kasa erreproduzitzeko ahalmena ez duena—, etengabe gauzatu beharra dago, *izan* dadin, idazketak irakurria izatea eta mintzaldiak entzuna izatea behar duen bezala.

Bilboko hiria bere irudiaren xehetasun gehiago ematen saiatzen ari da. Alberto Corazón espainiar tipografo ospetsuak agindutako lan bat egin du arestian, Euskara tipoan oinarritutako letra tipo berri bat diseinatzeke, trafiko sistema berri batean erabilia izan dadin.

Tipoen diseinatzaileak datorren belaunaldiaren idazketa esparruetan ari dira lanean, ez jadanik paperean eta serigrafian, baizik eta ordenagailuen pantailan, medio dinamikoan. www.lettererror.com webgunean, Van Blokland eta Van Rossum holandarrek kolore aldagarriko pixelez osaturiko etorkizuneko letren deskribapena egiten dute: letrak ordenagailuaren pantailan distiratsen, zalantza egiten, lotsaz gorritzen, kliskatsen eta mugitzen hasiko dira. Interneten eta softwarearekin egin daitezkeen diseinu aukerak dira horiek, baina ez mundu materialean egin daitezkeenak; hortaz, aldatu eginaraziko digute copyrightari buruz gaur egun dugun ikuspegia. Ausazko iturrien aukera digitalekin, beren kanpoko itxura etengabe aldatuko duten letrekin, zuzenezuzenean iritsiko gara bakoitzak bere herrian mendeetan zehar iraun zuten formen aldaerak sortu ohi zituzten behinolako euskal harginen eta arotzen jardueraren muinera.

Beraz, copyright, jabetgo intelektual eta share-ware garaikidearen definizio eta kontzeptu berrien aurrean gaude. Gure gomendioa: Euskara letra tipoak doakoak izatea erabiltzaile partikularrek beren pantailan erabili ahal izan ditzaten, eta erabiltzaile komertzialek, berriz, software eta aplikazio profesionalak baliatzeko ordaindu behar izatea. Notario baten aurrean, datuak egiaztatu eta letra tipoa erosten duenaren izenean jarri. Egin zerbait zuen ondarearekin! Hamabost Euskara letra tipoen copyrightaren enkantean parte hartzeko gonbita egiten dizuegu!

[www.consonni.org/auction-subasta/Euskara %20Euskera%20Historia.htm](http://www.consonni.org/auction-subasta/Euskara%20Euskera%20Historia.htm)

HINRICH SACHS *proiektu kudeatzailea eta artista da. Hamburgon bizi da.*